

Milan Vrbanus*

Zdravstvena skrb na valpovačkom vlastelinstvu na temelju vlastelinskih knjiga prihoda i rashoda (od 1724. do 1759.)

Autor je u radu prikazao zdravstvenu skrb na valpovačkom vlastelinstvu na temelju zapisa u vlastelinskim knjigama prihoda i rashoda tijekom prvih desetljeća postojanja vlastelinstva. Analizirajući podatke zabilježene u vlastelinskim knjigama prihoda i rashoda, nastojao je utvrditi pružatelje i korisnike zdravstvene skrbi, karakteristike zdravstvene skrbi i kretanje visine troškova za pružanje zdravstvene skrbi. Pritom je nastojao utvrditi biografije pojedinih pružatelja zdravstvene skrbi (ranarnika). Isto je tako nastojao na temelju analize visine troškova pojedinih kategorija zdravstvene skrbi utvrditi opseg pruženoga zdravstvenog tretmana. Autor je također nastojao aktivnosti vlasnika posjeda i njegovih službenika u organiziranju zdravstvene skrbi na vlastelinstvu staviti u kontekst državne politike stvaranja javnozdravstvene službe tijekom 18. stoljeća.

Ključne riječi: valpovačko vlastelinstvo, ranarnik (*Feldscherer*), zdravstvena skrb

Uvod

Istražujući u sklopu projekta *Od prašuma do oranica: povijest antropizacije šuma u Slavoniji od srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća* Hrvatske zaklade za znanost, prikupio sam u Državnom arhivu u Osijeku u fondu *Valpovačko vlastelinstvo* arhivsko gradivo za povijest šuma na valpovačkom vlastelinstvu. Među tim gradivom prikupio sam i knjige prihoda i rashoda toga vlastelinstva. Među njegovim rashodima spominju se i rashodi za troškove zdravstvene skrbi za vlastelinske službenike i podanike.¹

* Milan Vrbanus, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Ante Starčevića 8, 35 000 Slavonski Brod, Republika Hrvatska, E-mail adresa: mvrbanus@isp.hr

¹ Hrvatska (dalje: HR) – Državni arhiv u Osijeku – fond 476 – Valpovačko vlastelinstvo – Acta Viennensia (dalje: DAOS-476-AV), kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

Ovim radom nastojat ću na temelju podataka iz knjiga vlastelinskih prihoda i rashoda prikazati oblike pružanja zdravstvene skrbi na vlastelinstvu, pružatelje i primatelje zdravstvene skrbi i udio troškova zdravstvene skrbi u vlastelinskim приходima i rashodima. Usto ću aktivnosti u pružanju zdravstvene skrbi na vlastelinstvu staviti u kontekst državnoga nastojanja suzbijanja epidemija kuge i organizacije javnozdravstvene službe na državnoj razini.

Nažalost, zbog trenutačnoga stanja istraženosti ove tematike na tom vlastelinstvu, ali i trenutačno prikupljenoga arhivskoga gradiva, ograničen sam na samo jednu vrstu arhivskoga gradiva (knjige prihoda i rashoda) jer dosad nisam pronašao nijednu odluku vlasnika posjeda o ustrojavanju zdravstvene službe ni ugovor s bilo kojim ranarnikom ili drugim zdravstvenim djelatnikom (liječnikom) o zapošljavanju i njegovim obvezama na vlastelinstvu. Stoga sam s obzirom na ograničenost dostupnim arhivskim gradivom bio ograničen u prikazivanju organiziranosti, dostupnosti i obveza pružatelja zdravstvene skrbi prema korisnicima njihovih usluga, ali i obveza vlastelinstva prema pružateljima skrbi. Rezultati bi bili mnogo bolji da posjedujem i drugo arhivsko gradivo, ali u ovom trenutku ne mogu popraviti nedostatak ovoga rada.

Stvaranje valpovačkoga vlastelinstva

Valpovačko vlastelinstvo nastalo je spajanjem valpovačko-miholjačkoga i karaševskoga (petrijevačkoga) okruga te pripajanjem naselja iz našičkoga (Šaptinovci) i virovitičkoga komorskog okruga (Čadavica i Moslavina), što je ostvareno 31. prosinca 1721. darovnicom kralja Karla III., a darovano je barunu Petru II. Antunu Hilleprandu von Prandauu (26. rujna 1676. – 28. svibnja 1767.) i njegovim muškim potomcima za vjernu službu i posuđenih 100.000 forinti, a ženskim potomcima za uplaćeni iznos od 36.480 forinti.²

² HR-DAOS-476-AV, kut. 29, spis br. 741-742; Igor Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo: ekonomsko-historijska analiza* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962), 4-5; Ive Mažuran, *Valpovo: sedam stoljeća znakovite prošlosti* (Valpovo; Osijek: Poglavarstvo grada Valpova; Matica hrvatska, Ogranak; Grafika, 2004), 71; Igor Karaman, „Historijat slavonskih vlastelinstava do sredine 18. stoljeća (‘Slavonski katastar’ P. I. Passardyja)”, *Arhivski vjesnik XVI* (1973): 131; Igor Karaman, „Sumarni katastar veleposjeda u Slavoniji od 18. do 20. stoljeća”, *Radovi Centra za organizaciju naučnoistraživačkog rada u Vinkovcima 2* (1973): 206; Ljerka Perčić, „Valpovačko vlastelinstvo na početku uprave baruna P. A. Hillepranda”, *Analitički Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku 24* (2008): 75; Ljerka Perčić, „Valpovačko vlastelinstvo i valpovačka mostarina 1731. – 1737.”, *Scrinia Slavonica 10* (2010): 169-171; Mira Kolar-Dimitrijević, „Uloga njemačkih veleposjeda u Slavoniji”, u: *Skrivene biografije nekih Nijemaca i Austrijanaca u Hrvatskoj 19. i 20. stoljeća*, ur. Renata Trišler (Zagreb: Njemačka narodnosna zajednica – Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, 2001), 32; Milan Vrbanus, „Doprinos vlastelinskih obitelji Hilleprand von Prandau i von Normann-Ehrenfels društvenom, gospodarskom i kulturnom razvoju Valpovačkog vlastelinstva od osnutka vlastelinstva do sredine 20. stoljeća”, u: *Valpovački vlastelini Prandau-Normann. Katalog izložbe*, ur. Danijel Jelaš et al. (Osijek; Valpovo: Muzej likovnih umjetnosti; Državni arhiv u Osijeku; Muzej Slavonije; Ustanova za kulturne djelatnosti „Ante Evetović-Miroljub”; Muzej Valpovštine, 2018), 14, 16.

Ubrzo po uvođenju u posjed vlastelinstva novi je vlasnik poduzeo aktivnosti za organiziranje novostečenoga posjeda, pa je nakon slanja nekoliko pisama vlastelinskom upravitelju Stephanu Szarkyju doputovao u Valpovo. Istovremeno je započeo potragu za nezaposlenim službenicima različitih vještina, znanja i struka u Beču, Pragu, Temišvaru i Beogradu da bi organizirao novu vlastelinsku upravu i osigurao funkcioniranje novostečenoga posjeda. Vlastelinski su službenici vodili brigu o povećanju i prikupljanju vlastelinskih prihoda, unaprjeđenju vlastelinskoga gospodarstva, nadziranju građevinskih radova na vlastelinskim objektima i izvještavanju vlasnika o vlastelinskim приходima i rashodima, funkcioniranju vlastelinske uprave i ostalim problemima koji su nastajali djelovanjem vlastelinske uprave.³

Iz knjiga prihoda i rashoda nije jasno može li se među barunove aktivnosti na ustrojavanju vlastelinske uprave⁴ uvrstiti i briga o zdravstvenoj skrbi na posjedu, tj. traženje ranarnika odnosno liječnika koje bi zaposlio među vlastelinskim službenicima. Dosad nisam uspio pronaći dokument kojim novi vlasnik naređuje vlastelinskom upravitelju (Stephan Szarky, Wenzel Anneis i Sebastian Freudhofer⁵) zapošljavanje odnosno isplatu plaće zdravstvenom djelatniku ili drugim riječima financiranje zdravstvene skrbi na posjedu. Međutim, može se s velikom sigurnošću pretpostaviti da je taj financijski trošak bio u skladu s njegovim željama jer ga inače sigurno ne bi odobrio tijekom pregleda knjiga rashoda. Naime, vlastelinski je upravitelj svake godine dostavljao na odobrenje barunu Hilleprandu knjigu prihoda i rashoda za prethodnu godinu, a s obzirom na to da ih je on odobravao, može se s velikom sigurnošću pretpostaviti da se slagao sa svim navedenim troškovima, pa tako i troškom za zdravstvenu skrb, jer bi u suprotnom sigurno naložio tadašnjem upravitelju prekid financiranja te aktivnosti, što tijekom tri i pol desetljećanije bilo učinjeno. Unatoč aktivnostima na ustrojavanju valpovačkoga vlastelinstva, njegov prvi vlasnik nije našao potrebnim među vlastelinske službenike uvrstiti i jednoga koji bi se brinuo o zdravstvenim prilikama među vlastelinskim službenicima, ali i vlastitim podanicima. Na današnjem stupnju istraženosti nemoguće je utvrditi je li to posljedica nedostatka takvih stručnjaka. Doduše, od početka četvrtoga desetljeća 18. stoljeća isplaćivana je iz vlastelinske blagajne, u početku neredovito, ranarnicima pripomoć za kruh i meso, a od 1743. redovito 5 forinti (4 forinte za obavljanje zdravstvene skrbi i 1 forinta za mjesečnu pripomoć za nabavu kruha), što upućuje na zaključak da je barun Hilleprand sigurno smatrao njihove aktivnosti važnim za boljitak cijeloga vlastelinstva (i službenika i stanovnika, odnosno podanika), pa bi se moglo pret-

³ Ljerka Perči, „Valpovačka župna crkva i dvorska kapelica između 1722. i 1736.,” *Scrinia Slavonica* 9 (2009): 105-109; Perči, „Valpovačko vlastelinstvo na početku uprave baruna P. A. Hillepranda”, 78-90; Vrbanus, „Doprinos vlastelinskih obitelji”, 16.

⁴ Dosad nisam uspio pronaći dokument kojim je Petar II. Antun barun Hilleprand von Prandau naložio vlastelinskom upravitelju odobravanje financiranja zdravstvene skrbi iz vlastelinskih prihoda.

⁵ Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 17.

postaviti da vlasniku posjeda nije bilo lako pronaći zdravstvenoga djelatnika koji bi obavljao tu službu, odnosno da navedeni iznos nije bio privlačan osobama s tim znanjima da bi se odlučile prihvatiti obavljanje spomenute službe na valpovačkom vlastelinstvu.⁶

Zdravstvena skrb u Slavoniji prije državnih reformi i stvaranja državnoga javnozdravstvenog sustava

Obrana od epidemije kuge bila je posljednjih desetljeća 17. i prvih desetljeća 18. stoljeća glavna preokupacija centralnih državnih institucija. Na te su ih aktivnosti poticale i učestale epidemije spomenute bolesti. Da bi zaštitile stanovništvo od te strašne pošasti, centralne državne institucije nastojale su tijekom šest desetljeća 18. stoljeća uspostaviti duž granice s Osmanskim Carstvom obrambeni sustav (sanitarni kordon) ne bi li spriječile širenje epidemije u Monarhiju.⁷

Tijekom tih nastojanja državnih vlasti stvoreno je valpovačko vlastelinstvo, koje je preuzeo barun Petar II. Antun Hilleprand von Prandau, koji je u trećem i četvrtom desetljeću 18. stoljeća kao visokopozicionirani državni službenik (potpredsjednik Dvorske komore) bio pripadnik centralnih državnih institucija. Stoga je s obzirom na vlastiti položaj u državnoj službi moguće s velikom sigurnošću pretpostaviti da je bio upoznat s nastojanjima tadašnjega vladara, kralja Karla III., odnosno centralnih državnih institucija za ustrojavanje državnoga javnozdravstvenog sustava, odnosno suzbijanje širenja epidemije u Monarhiju te da je ubrzo nakon preuzimanja vlastelinstva nastojao na svojem novom posjedu uspostaviti i neki oblik zdravstvene skrbi u skladu s mogućnostima u tadašnjoj komorskoj Slavoniji. Naime, u trenutku njegova preuzimanja vlastelinstva bečki je dvor svojim aktivnostima već bio usmjeren na uspostavljanje Sanitarnoga kordona duž granice s Osmanskim Carstvom. Državne mjere za ustrojavanje Sanitarnoga kordona započele su još 1710., kad je donesen *Pestpatent*, kojim je krajiškim generalima naređeno poduzimanje aktivnosti za suzbijanje epidemije kuge, odnosno sprječavanje njezina širenja iz Osmanskoga Carstva u Habsburšku Monarhiju. Nakon Požarevačkoga mira Dvorska sanitarna komisija izradila je prvi projekt sanitarnoga kordona, koji je Karlo III. nakon dugotrajne analize odlučio primijeniti u praksi, pa je izdao nalog o provođenju mjera za sprječavanje širenja epidemije kuge iz Osmanskoga Carstva. Aktivnosti na suzbijanju te epidemije nastavljene su i kasnije, sve do početka osmog desetljeća 18. stoljeća, kad su centralnim institucijama postali jasni uzroci izbijanja epidemije, kao i metoda za sprječavanje njezina širenja. Pritom su uz Erdelj i Temišvarski Banat zdravstvena povjerenstva bila uspostavljena u Slavonskoj vojnoj

⁶ HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

⁷ Ivana Horbec, *Zdravlje naroda – bogatstvo države. Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2015), 57-68, 85-107.

krajini i Karlovačkom generalatu, sa sjedištem u Osijeku i Karlovcu. Zdravstvena povjerenstva vodila su brigu o zdravstvenom stanju na granici s Osmanskim Carstvom te izvještavala Donjoaustrijsko zdravstveno povjerenstvo o provedenim mjerama i trenutnom zdravstvenom stanju. Na vojnokrajiškom području započela je izgradnja mreže kontumaca u kojima se provodila karantena za robu i ljude koji su ulazili u Habsburšku Monarhiju iz Osmanskoga Carstva. Na području Slavonske vojne krajine izgrađeni su kontumaci u Banovcima, Gradiški, Brodu i Zemunu, a poslije i u Mitrovici.⁸

Državne aktivnosti u suzbijanju epidemije kuge očito su imale efekta i kod samoga vlasnika vlastelinstva Hillepranda, koji je uz ranarnika Josepha Kellnera tijekom 1739. financirao i četveromjesečni boravak ranarnika za zarazne bolesti u Bizovcu, gdje je radio na suzbijanju epidemije. Pritom je plaćao i troškove prevođenja, što upućuje na zaključak da je taj ranarnik bio stranac jer očito među lokalnim stanovništvom nije bilo brijacha ili ranarnika osposobljenih za suzbijanje epidemije takvih razmjera.⁹

Ranarnici – prvi pružatelji zdravstvene skrbi na posjedu

O zdravstvenoj skrbi, pa tako i njezinim pružateljima, na današnjem stupnju istraživanja moguće je nešto više reći na temelju vlastelinskih knjiga prihoda i rashoda. Podaci o pružateljima zdravstvene skrbi pojavljuju se prvi put u knjizi prihoda i rashoda za financijsku godinu 1724./1725. U prvim knjigama prihoda i rashoda nisu zabilježena imena pružatelja zdravstvene skrbi, nego je samo navedeno daju je pružao lokalni ranarnik ili ranarnici. Prvi poimenično naveden ranarnik bio je Petar iz Osijeka, kojem je za pruženu zdravstvenu skrb isplaćena naknada financijske godine 1729./1730. On je zajedno s vojnim ranarnikom Pienhauserom i nepoznatim lokalnim ranarnikom pružao zdravstvenu skrb do financijske godine 1731./1732.¹⁰ Nažalost, vlastelinski službenici nisu bilježili

⁸ Robert Skenderović, „Zdravstvene reforme Marije Terezije u slavonskom Provincijalu i *Generale normativum sanitatis* iz 1770.”, *Scrinia Slavonica* 5 (2005): 132; Robert Skenderović, „Sanitarni kordon na Savi i začetci javnog zdravstva u Slavoniji”, u: *Rijeka Sava u povijesti. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Slavonskom Brodu 18-19. listopada 2013.*, ur. Branko Ostajmer (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2015), 316; Robert Skenderović, „Kuga u Požezi i Požeškoj kotlini 1739. godine”, *Scrinia Slavonica* 3 (2003): 161; Robert Skenderović, „Epidemija kuge u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji krajem 17. i početkom 18. stoljeća kao povod za početak organiziranja javnozdravstvenoga sustava”, *Povijesni prilozi* 40 (2021), br. 60: 86-87; Mirko Valentić, „Bitne odrednice razvoja Sanitarnog kordona u hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini”, u: *Sanitarni kordon nekad i danas. Zbornik radova simpozija održanog u povodu 250-te obljetnice Sanitarnog kordona – Zadar, 26. do 28. listopada 1978.*, ur. Janko Vodopija (Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske; Zavod za zaštitu zdravlja grada Zagreba, 1978), 20-22; Horbec, *Zdravlje naroda – bogatstvo države*, 57-58, 85-107.

⁹ HR-DAOS-476-AV, kut. 12, spis br. 272.

¹⁰ HR-DAOS-476-AV, kut. 9, spis br. 246-247, 249-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 262-264, kut. 12, spis br. 269-270.

imena valpovačkih ranarnika u knjige prihoda i rashoda sve do financijske godine 1737./1738., pa nije moguće reći nešto detaljnije o njima i njihovoj aktivnosti. S obzirom na to da u popisu stanovnika valpovačkoga vlastelinstva iz 1737.¹¹ nema podataka o zanimanjima kućedomaćina, nije moguće reći tko je bio ranarnik ili brijač.

Prvi valpovački ranarnik kojem je zabilježeno ime i prezime bio je Joseph Winckelbauer. On je za pruženu zdravstvenu skrb tijekom tromjesečnoga razdoblja primio 3 forinte pripomoći za kruh financijske godine 1738./1739.¹²

Iste financijske godine spominje se i ranarnik Graff, koji je od 1. lipnja do 30. srpnja 1739. primio 2 forinte pripomoći za kruh. Tijekom financijske godine 1739./1740. na vlastelinstvu je četiri mjeseca djelovao neimenovani ranarnik za zarazne bolesti (epidemiju kuge), koji je za to vrijeme bio smješten zajedno s prevoditeljem u Bizovcu. Na temelju podatka da je boravio u Bizovcu istovremeno s prevoditeljem može se zaključiti da je bio stranac, odnosno da nije poznavao hrvatski jezik, ali nije nam poznato odakle je stigao na vlastelinstvo, odnosno mjesto podrijetla. Uz njega je na vlastelinstvu zdravstvenu skrb pružao Joseph Kellnern. Tijekom sljedeće financijske godine na vlastelinstvu je od 15. srpnja do kraja listopada 1740. djelovao Heinrich Schlafrath, a nakon njega od 1. studenog 1740. do kraja siječnja 1744. ranarnik Johann Carl Manhardt. Poslije Manhardta od 1. travnja do kraja rujna 1744. zdravstvenu skrb pružao je ranarnik Joseph Feulhauer, a istovremeno od 26. travnja 1744. do 26. listopada sljedeće godine neimenovani lokalni ranarnik. Kratkotrajno je od 25. listopada 1745. do 25. lipnja 1746. na vlastelinstvu radio osječki ranarnik Lorenz Nicklosch, a nakon njega ranarnik je od 1. kolovoza 1746. do 31. ožujka 1755. bio Ferdinand Prackh. Prackha je naslijedio Joseph Jakich, koji je kao ranarnik pružao zdravstvenu skrb od 1. lipnja 1755. do 30. studenog 1759.¹³

Joseph Winckelbauer spominje se kao nositelj kućanstva u popisu stanovnika valpovačkoga vlastelinstva iz 1737. godine. U popisu je naveden kao *inquilin*, što znači da je posjedovao kuću s okućnicom ne većom od $\frac{1}{8}$ sesije. Očito nije živio od poljoprivrede nego od pružanja zdravstvene skrbi ili se bavio nekom drugom, na današnjem stupnju istraženosti nepoznatom djelatnošću (možda je bio brijač¹⁴).¹⁵

¹¹ HR-DAOS-476-AV, kut. 19.

¹² HR-DAOS-476-AV, kut. 12, spis br. 271.

¹³ HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 12, spis br. 271-287.

¹⁴ Ranarnici su uglavnom bili brijači, kao što je to bio slučaj s Lorenzom Nickloschem. Stoga je moguće da je i Joseph Winckelbauer bio brijač po zanimanju, ali u arhivskom gradivu nema nikakve potvrde za tu pretpostavku.

¹⁵ HR-DAOS-476-AV, kut. 19, spis br. 450; Ive Mažuran, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine i njihova ekonomska podloga*, Radovi Zavoda za znanstveni rad u Osijeku Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 6 (Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1993), 367.

Osim o Winckelbaueru, na temelju dosadašnjih istraživanja poznato je nešto više činjenica o ranarniku Lorenzu Nickloschu, koji je po zanimanju bio brijač u osječkoj Tvrđi. S obzirom na to da je tijekom pružanja zdravstvene skrbi na valpovačkom vlastelinstvu živio u osječkoj Tvrđi, popisana je posljednjih dana prosinca 1745. u komorskom popisu, prema kojem nije posjedovao nikakvu pokretnu imovinu. On je u Tvrđu vjerojatno stigao, odnosno primljen je među građane između 1737. i 1745. jer se u komorskom popisu iz 1737. ne spominje, ali nije moguće preciznije utvrditi vrijeme njegova dolaska, odnosno primanja među građane. Ranarnik Nicklosch prvi se put spominje u Tvrđi 17. kolovoza 1745., kad je osječki magistrat raspravljao o sukobu između njegova pomoćnika i kalfe ranarnika Camerera.¹⁶

Istovremeno s pružanjem zdravstvene skrbi na valpovačkom vlastelinstvu obavljao je istu djelatnost i u mjestu življenja (osječkoj Tvrđi), gdje je nastavio raditi i nakon prestanka pružanja zdravstvene skrbi na valpovačkom vlastelinstvu. Ranarnik Nicklosch tužio je u rujnu 1746. Melchiora Nickhla, trgovca iz Miterwalda u Tirolu, jer mu nije htio platiti 24 forinte za trojednu zdravstvenu skrb, nego mu je platio samo 6 forinti. Taj imovinsko-pravni problem rezultirao je odlukom osječkoga magistrata o reguliranju prava i dužnosti ranarnika, kao i zabranom ranarnicima liječenja korisnika zdravstvene skrbi. On je i tijekom idućih godina upadao u probleme.¹⁷

Ranarnik Nicklosch spominje se 1751. kao ranarnik u kontumacu u osječkoj Tvrđi. Bio je oženjen Theresijom, koja mu je u brak donijela kuću u Tvrđi. Spominje se i u popisu poreznih obveznika Virovitičke županije iz 1752., u kojem je navedeno da je u županijsku blagajnu uplatio 1,50 forinti županijskoga poreza.¹⁸ S obzirom na to da su siromašniji obrtnici i trgovci uplaćivali samo 0,75 forinti, može se pretpostaviti da je spadao među imućnije obrtnike županije.

---

¹⁶ HR – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 22 – Acta urbarialia et conscriptiones bonorum (dalje: AUCB), fasc. 129, spis br. 32, fol. 190-191; Mažuran, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji*, 94-96; Stjepan Sršan, prir., *Zapisnik općine Osijek – Tvrđa od 1745. do 1770. godine*, Građa za historiju Osijeka i Slavonije 6 (Osijek: Sveučilište u Osijeku; Historijski arhiv u Osijeku, 1987), 13, 16; Kamilo Firingner, „Osječki Magistrat ograničuje god. 1746. rad brijača i kirurga”, u: *Dr. Kamilo Firingner: arhivist i povjesničar. Odabrani radovi dr. Kamila Firingnera. Priopćenja sa Stručno-znanstvenog skupa Dr. Kamilo Firingner – Život i djelo, Osijek, 19. svibnja 1995.*, ur. Mladen Radić (Osijek: Muzej Slavonije; Državni arhiv, 2005), 59.

¹⁷ Bruno Atalić, Stella Fatović-Ferenčić, „Između brijačnice i bolnice: Uloga kirurga-ranarnika u Osijeku u razdoblju od 1687. do 1746. godine”, *Liječnički vjesnik* 129 (2007), vol. 10-11: 369; Firingner, „Osječki Magistrat”, 57-58; Sršan, *Zapisnik općine Osijek*, 39-40, 45; Skenderović, „Zdravstvene reforme Marije Terezije”, 121, 133.

¹⁸ HR – HDA – fond 33 – Virovitička županija, Publicum politicum, Spisi, kut. 7, spis br. 78; Stjepan Sršan, prir., *Zemljišna knjiga grada Osijeka (Tvrđa) 1687. – 1821. godine = Grundbuch der Stadt Osijek* (Osijek: Hrvatsko-njemačko društvo Zagreb, Podružnica Osijek; Povijesni arhiv Osijek, 1995), 46; Sršan, *Zapisnik općine Osijek*, 13, 32, 39-40, 45.

Među stanovnicima osječke Tvrđe nalazi se i u komorskom popisu Tvrđe iz siječnja 1753., gdje je naveden kao ranarnik po zanimanju, a uz kuću je posjedovao i 4 jutra oranica te je u magistratsku blagajnu plaćao godišnje 3,50 forinti poreza. Prilikom izmjere zemljišta u osječkoj Tvrđi 1758. popisane su njegove nekretnine – kuća, 3 jutra oranica i $\frac{3}{28}$ sesija, a bio je obvezan platiti godišnje u magistratsku blagajnu 19,25 krajcara poreza. U tom je popisu navedeno da je po zanimanju ranarnik u carsko-kraljevskom kontumacu u Tvrđi te da mu je imovina bila pod sekvestrom. Četiri godine poslije županijski sudac Virovitičke županije popisao je zemljišne parcele u Osijeku i porezne obveze svih kućanstava. Prema tom popisu, Nicklosch je posjedovao 3 jutra oranica te je bio obvezan za zemljište i otkup od tlake uplatiti godišnje u magistratsku blagajnu 3 forinte.¹⁹

O ostalim pružateljima zdravstvene skrbinisam uspio pronaći ništa. U komorskim popisima stanovnika iz 1720., 1737., 1745., 1748. i 1753. nije navedeno zanimanje kućedomaćina, pa nije moguće utvrditi je li netko od popisanih kućevlasnika bio ranarnik, a među kućedomaćinima u komorskim popisima valpovačkoga vlastelinstva, odnosno gradskih jedinica grada Osijeka (Gornji grad, Donji grad i Tvrđa) nema prezimena ranarnika navedenih u knjigama vlastelinskih prihoda i rashoda. Iz prezimena većine navedenih ranarnika može se pretpostaviti da su bili stranci. Čak i neimenovani ranarnik koji se bavio suzbijanjem zaraznih bolesti (najvjerojatnije epidemije kuge) sigurno je bio stranac jer je tijekom četveromjesečnoga djelovanja u Bizovcu s njim boravio i prevoditelj. Samo je Joseph Jakich imao slavensko prezime, pa se može s velikom sigurnošću pretpostaviti da dolazi iz redova slavenskoga stanovništva. Za većinu ranarnika, osim Winckelbauera, nemoguće je s velikom sigurnošću reći da su živjeli odnosno boravili u Valpovu, odnosno na valpovačkom vlastelinstvu. Iz podataka u knjigama prihoda i rashoda za većinu ranarnika (osim za Lorenza Nickloscha) nije moguće tvrditi ni da su živjeli u gradskim jedinicama grada Osijeka (Tvrđa, Donji i Gornji grad), nego samo da su na valpovačkom vlastelinstvu pružali zdravstvenu skrb.²⁰

Već je rečeno da tijekom tri i pol desetljeća ranarnici nisu bili vlastelinski službenici jer u knjigama prihoda i rashoda među plaćama vlastelinskih službenika

¹⁹ HR-HDA-22-AUCB, fasc. 129, spis br. 33, fol. 199-200, spis br. 35, fol. 221, spis br. 36, spis br. 37, fol. 240; Mađarska – Magyar Nemzeti Levéltár, Budimpešta – fond E-156 – *Acta urbarialia et conscriptiones bonorum*, fasc. 173, spis br. 1, fol. 49; Sršan, *Zapisnik općine Osijek*, 13, 32, 39-40, 45; Firinger, „Osječki Magistrat”, 56-60; Skenderović, „Zdravstvene reforme Marije Terezije”, 121, 133.

²⁰ Austrija – Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hoffkammer Archiv, Beč – fond Vermischte Ungarische Gegenstände, fasc. r. Nr. 41b, spis br. 47, fol. 1-44, spis br. 48, fol. 61-80, spis br. 49, fol. 1-44; HR-HDA – fond 1450 – Zbirka mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koji se odnose na Hrvatsku, ZM-54/874; HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287, kut. 19, spis br. 450; HR-HDA-22-AUCB, fasc. 129, spis br. 15 i 32-33, fasc. 130, spis br. 1-2, 16-17, fasc. 138, spis br. 2-3 i 7; Mažuran, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji*, 94-121, 362-416.

nisu navedene i njihove plaće, kao ni plaće liječnika, ljekarnika ili bilo kojega drugoga medicinskog osoblja.²¹

Knjige vlastelinskih prihoda i rashoda ne donose podatke o obrazovanju ranarnika koji su pružali zdravstvenu skrb na vlastelinstvu. Na temelju zapisa u njima može se pretpostaviti da su ranarnici vjerojatno raspolagali određenim medicinskim znanjima, ali je teško pobliže utvrditi razinu toga znanja. Doduše, zapisi u knjigama prihoda i rashoda za pojedine financijske godine potvrđuju pretpostavke da su posjedovali određena znanja. Primjerice, financijske godine 1731./1732. neimenovani ranarnik liječio je dvojicu varošana od ozeblina zadobivenih tijekom zimskoga marša dvaju bataljuna Pálffyjeve pukovnije. Slično je dvije godine kasnije nepoznati lokalni ranarnik liječio suprugu prostrijeljenoga podanika iz sela Novak, koja je zadobila opekotine kao posljedicu napada pripadnika hajdučke družine. Isto su tako pojedini ranarnici izvodili medicinske zahvate kojima su sanirali rane zadobivene prilikom napada hajdučkih družina na podanike valpovačkoga posjeda. Za sve takve zahvate pružatelji zdravstvene skrbi (ranarnici) sigurno su morali imati određena znanja jer je u zapisima u knjigama prihoda i rashoda navedeno da su ih ranarnici liječili ili da su im pružali neprecizirane zdravstvene tretmane. Primjerice, tadašnji ranarnik Ferdinand Prackh liječio je 1750. vlastelinskom lovcu dvadeset dana ozljedu ramena. Premda u zapisu nije detaljno opisana pružena zdravstvena skrb, može se pretpostaviti da je valpovački lovac lakše ozlijedio rame (istegnuće ili iščašenje). Osječki ranarnik amputirao je nogu podaniku valpovačkoga vlastelinstva.²²

S obzirom na to da je danas uobičajeno da takvu zdravstvenu skrb pružaju liječnici, kojih tijekom tri i pol desetljeća 18. stoljeća (1724. –1759.) nije bilo na valpovačkom imanju, postavlja se pitanje kakvim su medicinskim znanjima raspolagali ranarnici. Sigurno su imali određena znanja koja su im omogućavala pružanje zdravstvene skrbi i osobama s ozbiljnijim zdravstvenim problemima. Naime opekotine, ozeblina, prostrijelne rane, kao i amputacija, bile su ozbiljne ozljede koje su od ranarnika zahtijevale određena znanja.²³

Premda je magistratskom odlukom osječke gradske jedinice Tvrđa iz 1746. ranarnicima bilo zabranjeno obavljanje kirurških zahvata (npr. amputacija)²⁴, neimenovani osječki ranarnik učinio je to jednom podaniku valpovačkoga vlastelinstva. To je naravno mogao učiniti jer odluke magistrata osječke gradske jedinice Tvrđa nisu bile obvezujuće na području valpovačkoga vlastelinstva, nego samo na teritoriju gradske jedinice.

²¹ HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

²² HR-DAOS-476-AV, kut. 12, spis br. 283-284.

²³ HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

²⁴ Atalić, Fatović-Ferenčić, „Između brijačnice i bolnice”, 370.

Korisnici zdravstvene skrbi

Knjige vlastelinskih prihoda i rashoda donose podatke o korisnicima zdravstvene skrbi tijekom analiziranoga razdoblja. Takvi su podaci redovito unošeni u knjige prihoda i rashoda zaključno s financijskom godinom 1736./1737., a nakon toga rijetko, što nam otežava analizu podataka o korisnicima zdravstvene skrbi.²⁵

Vlastelinstvo je podmirivalo troškove zdravstvene skrbi za vlastelinske podanike nastrijeljene i ozlijeđene u napadima hajdučkih družina. Tako je primjerice vlastelinstvo financijske godine 1733./1734. podmirilo troškove zdravstvene skrbi podanika iz sela Novak ranjenog u napadu pripadnika hajdučke družine, kao i njegove supruge, koja je u tom napadu zadobila opekline. Slično je i bilo financijske godine 1736., kad je financirana zdravstvena skrb za vlastelinskoga podanika iz Petrijevac ranjenog u sukobu s pripadnicima hajdučke družine.²⁶

Vlastelinstvo je financiralo i zdravstvenu skrb za svoje podanike koji su se razboljeli odnosno ozlijedili. Tako je primjerice financijske godine 1724./1725. podmirilo troškove zdravstvene skrbi za nepoznatoga podanika, sredinom financijske godine 1727./1728. troškove zdravstvene skrbi za dvojicu, a 1728./1729. i 1729./1730. za po jednoga vlastelinskog podanika. Vlastelinstvo je 1729./1730. podmirilo troškove zdravstvene skrbi za koškanskoga seljaka kojega je ranio pripadnik pukovnije Daun.²⁷ Isto je tako financijske godine 1736. iz vlastelinske blagajne podmiren trošak zdravstvene skrbi za bolesnoga seljaka iz Budimaca, a sljedeće financijske godine za koškanskoga seljaka ozlijeđenog prilikom istovara sijena. Godine 1751. podmireni su troškovi amputacije noge vlastelinskoga podanika koji se ozlijedio prilikom izrade lađe u vlastelinskom gradilištu lađa na rijeci Dravi.²⁸

Tijekom analiziranoga razdoblja iz vlastelinske blagajne podmirivani su i troškovi zdravstvene skrbi za vlastelinske službenike. Primjerice, financijske godine 1724./1725. lokalni ranarnik pružio je zdravstvenu skrb pivarskom kalfi, a tri godine poslije nepoznati ranarnik skrbio se o glavnom zidaru. Vlastelinstvo je financijske godine 1730./1731. podmirilo osječkom ranarniku Petru troškove zdravstvene skrbi za konjušara dragunske pukovnije te zanatliju Maybauma. Osječkom ranarniku Petru podmireni su i financijske godine 1732./1733. troškovi zdravstvene skrbi za vlastelinskoga nadglednika konjušnice, a financijske

²⁵ HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

²⁶ HR-DAOS-476-AV, kut. 9, spis br. 247 i 250; Perčić, „Valpovačko vlastelinstvo i valpovačka mostarina”, 180-184.

²⁷ Zanimljivo je da je zapovjednik pukovnije Daun uplatio sljedeće godine u vlastelinsku blagajnu novčani iznos kojim je podmireo troškove pružanja zdravstvene skrbi vlastelinskom podaniku kojega je ranio pripadnik pukovnije (HR-DAOS-476-AV, kut. 10, spis br. 253).

²⁸ HR-DAOS-476-AV, kut. 9, spis br. 247, kut. 10, spis br. 254-255, kut. 11, spis br. 262 i 264, kut. 12, spis br. 269 i 284.

godine 1734./1735. nepoznatom ranarniku troškovi zdravstvene skrbi za vlastelinskoga lovca Jakova Friedricha, ranjenog u napadu hajdučke družine, i vlastelinskoga pandura koji je ranjen u sukobu s pripadnicima nepoznate hajdučke družine u Vukojevcima na našičkom vlastelinstvu. Isto je tako 1750. vlastelinstvo podmirilo troškove zdravstvene skrbi za vlastelinskoga lovca.²⁹

Vlastelinstvo jefinancijske godine 1728./1729. podmirilo troškove zdravstvene skrbi za franjevca fra Vincenta³⁰, kojemu je skrb pružio ranarnik iz pukovnije Pálffy, koja je tada boravila u Slavoniji.³¹

U vlastelinskim knjigama prihoda i rashoda nema podataka o korisnicima zdravstvene skrbi na valpovačkom vlastelinstvu koji su sami platili te troškove. Vjerojatno je i među lokalnim stanovništvom bilo osoba koje su same snosile troškove zdravstvene skrbi, ali o tome, logično, u vlastelinskim knjigama prihoda i rashoda nema podataka jer nisu spadale u nadležnost vlastelinske uprave, a arhivsko gradivo ranarnika nažalost nije ostalo sačuvano ili mi dosad nije poznato postojanje takva arhivskoga gradiva.³²

Troškovi zdravstvene skrbi

Knjige vlastelinskih prihoda i rashoda vodili su vlastelinski upravitelji. U njih su unosili izvore svih vlastelinskih prihoda, kao i sve vrste vlastelinskih rashoda. S obzirom na to da je financijska godina vlastelinskim upraviteljima (Anneis i Freudhofer) tijekom tri i pol desetljeća počinjala s prvim danom različitih mjeseci, nemoguće je napraviti detaljniju analizu troškova zdravstvene skrbi jer nisu navodili vrijeme (datum) stvaranja tih troškova, pa je uglavnom moguće utvrditi samo udio troškova zdravstvene skrbi u vlastelinskim prihodima i rashodima u tekućoj financijskoj godini.³³

Troškovi zdravstvene skrbi oscilirali su tijekom 35-godišnjega razdoblja. Na početku djelovanja vlastelinske uprave iz vlastelinske blagajne bilo je podmireno gotovo 9 forinti (8,90 forinti) troškova zdravstvene skrbi. Sljedeće financijske godine troškovi su se povećali za više od 4,5 puta, zatim takvih troškova nije bilo, a

---

²⁹ HR-DAOS-476-AV, kut. 9, spis br. 247 i 249, kut. 10, spis br. 253-254, kut. 11, spis br. 264.

³⁰ Na današnjem stupnju istraženosti nemoguće je pouzdano reći gdje je boravio spomenuti franjevac. Župom Valpovo u to vrijeme upravljali su franjevci iz našičkoga samostana sv. Antuna Padovanskog. Iz zapisa u knjizi prihoda i rashoda za financijsku godinu 1728./1729. nije moguće utvrditi je li fra Vincent bio upravitelj župe u Valpovu i član našičke franjevačke zajednice.

³¹ HR-DAOS-476-AV, kut. 10, spis br. 255.

³² HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

³³ HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

potom je sljedeće financijske godine taj trošak iznosio nešto manje od 15 forinti. Takve oscilacije nastavile su se i idućih godina. Tijekom petoga i šestoga desetljeća vlastelinska je uprava odredila redovnu godišnju naknadu ranarniku za obavljanje zdravstvene skrbi. Ranarnik je primao 5 forinti mjesečne naknade, odnosno 60 forinti godišnje. Osim te naknade ranarnici primaju i naknadu za pruženu zdravstvenu skrb, kao primjerice 1750., kad je ranarnik primio 13 forinti i $26\frac{2}{3}$ denara, a sljedeće godine 24 forinte za pruženu zdravstvenu skrb (tablica 1).³⁴

Tablica 1. Udio troškova zdravstvene skrbi u vlastelinskim prihodima i rashodima na valpovačkom vlastelinstvu od 1724. do 1759. godine

GODINA	TROŠKOVI ZDRAVSTVENE SKRBI	VLASTELINSKI PRIHODI	UDIO TROŠKOVA ZDRAVSTVENE SKRBI U VLASTELINSKIM PRIHODIMA (%)	VLASTELINSKI RASHODI	UDIO TROŠKOVA ZDRAVSTVENE SKRBI U VLASTELINSKIM RASHODIMA (%)	INDEKS TROŠKOVA ZDRAVSTVENE SKRBI
1. V. 1724. - 30. IV. 1725.	8,9000	18.626,1925	0,05	19.085,8267	0,05	100,00
1. V. 1725. - 30. IV. 1726.	41,3900	15.427,2733	0,27	13.957,3700	0,30	465,06
2. V. 1726. - 30. IV. 1727.	0,0000	16.604,1100	0,00	15.704,6333	0,00	0,00
1. V. 1727. - 30. IV. 1728.	14,7700	16.631,7467	0,09	16.260,7933	0,09	165,96
1. V. 1728. - 30. IV. 1729.	53,3667	15.852,7433	0,34	15.916,5133	0,34	599,63
1. V. 1729. - 30. IV. 1730.	40,0000	17.079,3750	0,23	17.050,7750	0,23	449,44
1. V. 1730. - 30. IV. 1731.	40,1000	18.639,3000	0,22	16.001,8583	0,25	450,56
1. V. 1731. - 30. IV. 1732.	14,0000	23.758,0400	0,06	21.609,9800	0,06	157,30
1. V. 1732. - 30. IV. 1733.	24,0000	22.239,4300	0,11	20.759,2400	0,12	269,66
1. V. 1733. - 30. IV. 1734.	34,0000	16.088,1300	0,21	15.270,3600	0,22	382,02
1. V. 1734. - 30. IV. 1735.	36,1000	17.010,9800	0,21	16.646,2300	0,22	405,62
1. V. 1735. - 30. IV. 1736.	0,0000	12.250,1900	0,00	12.290,7300	0,00	0,00
1. V. - 1. VII. 1736.	21,4200	3.386,5100	0,63	2.881,9800	0,74	240,67
1. VIII. 1736. - 30. VII. 1737.	12,5000	20.271,5583	0,06	14.942,4300	0,08	140,45
1. VIII. 1737. - 30. VII. 1738.	12,0000	24.918,3033	0,05	20.980,5308	0,06	134,83
1. VIII. 1738. - 30. VII. 1739.	5,0000	23.543,9308	0,02	19.578,1633	0,03	56,18
1. VIII. 1739. - 30. VII. 1740.	37,0167	25.540,6608	0,14	24.808,9400	0,15	415,92
1. VIII. 1740. - 30. VII. 1741.	17,5000	19.448,7200	0,09	17.712,9217	0,10	196,63

³⁴ HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

GODINA	TROŠKOVI ZDRAVSTVENE SKRBI	VLASTELINSKI PRIHODI	UDIO TROŠKOVA ZDRAVSTVENE SKRBI U VLASTELINSKIM PRIHODIMA (%)	VLASTELINSKI RASHODI	UDIO TROŠKOVA ZDRAVSTVENE SKRBI U VLASTELINSKIM RASHODIMA (%)	INDEKS TROŠKOVA ZDRAVSTVENE SKRBI
1. VIII. - 31. XII. 1741.	10,0000	14.845,7275	0,07	10.612,5900	0,09	112,36
1742.	62,3500	18.843,6242	0,33	17.572,1033	0,35	700,56
1743.	60,2500	16.232,2413	0,37	12.385,8317	0,49	676,97
1744.	40,0000	16.405,4529	0,24	15.000,8383	0,27	449,44
1745.	30,0000	18.322,7892	0,16	12.888,3117	0,23	337,08
1746.	65,0000	19.833,0746	0,33	16.860,0471	0,39	730,34
1747.	60,0000	19.514,1817	0,31	16.394,4717	0,37	674,16
1748.	64,0000	21.610,1542	0,30	17.163,6283	0,37	719,10
1749.	60,5367	28.356,8300	0,21	24.034,3500	0,25	680,19
1750.	73,9334	28.955,7250	0,26	24.043,4483	0,31	830,71
1751.	84,0000	27.070,9367	0,31	22.551,4400	0,37	943,82
1752.	62,5500	33.271,3883	0,19	29.645,0000	0,21	702,81
1753.	63,8800	32.333,9500	0,20	28.689,3117	0,22	717,75
1754.	60,0000	35.097,5708	0,17	28.932,1167	0,21	674,16
1755.	52,8667	34.260,2642	0,15	30.278,9500	0,17	594,01
1756.	60,0000	35.155,9708	0,17	31.531,8183	0,19	674,16
1757.	60,0000	30.056,6408	0,20	25.170,2292	0,24	674,16
1758.	60,0000	44.004,0000	0,14	33.787,1600	0,18	674,16
1759.	55,0000	30.876,0108	0,18	26.272,1775	0,21	617,98

Izvor: HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

Analizom troškova zdravstvene skrbi utvrđen je udio tih troškova u vlastelinskim приходima i rashodima. S obzirom na način vođenja knjiga prihoda i rashoda, to je jedina moguća statistička analiza. Na temelju dobivenih rezultata može se zaključiti da su troškovi zdravstvene skrbi u ukupnim приходima i rashodima činili manje od $\frac{1}{100}$ vlastelinskih prihoda odnosno rashoda (između 0,02 % i 0,74 %), iz čega proizlazi da se mogu uvrstiti među zanemarive vlastelinske troškove, odnosno da su zanemarivo opterećivali vlastelinstvo (tablica 1).³⁵

³⁵ HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

Tablica 2. Struktura troškova zdravstvene skrbi na valpovačkom vlastelinstvu od 1724. do 1759. godine

GODINA	LIJEČENJE	PREGLEDI	LIJEKOVI	MILOSTINJA	PRIPOMOĆ (KRUH)	PRIPOMOĆ (MESO)	NAKNADA ZA ZDRAVSTVENU SKRB	NAKNADA ZA ZDRAVSTVENU SKRB I KRUH	OSTALO	UKUPNO
1. V. 1724. - 30. IV. 1725.	7,9000			1,0000						8,9000
1. V. 1725. - 30. IV. 1726.	13,0000		28,3900							41,3900
1. V. 1726. - 30. IV. 1727.	0,0000	0,00	0,0000	0,0000	0,0000			0,00		0,0000
1. V. 1727. - 30. IV. 1728.	14,3500							0,42		14,7700
1. V. 1728. - 30. IV. 1729.	53,3667									53,3667
1. V. 1729. - 30. IV. 1730.	35,0000	4,00						1,00		40,0000
1. V. 1730. - 30. IV. 1731.	4,0000		16,1000							20,1000
1. V. 1731. - 30. IV. 1732.	9,0000				5,0000					14,0000
1. V. 1732. - 30. IV. 1733.	24,0000									24,0000
1. V. 1733. - 30. IV. 1734.	22,0000				12,0000					34,0000
1. V. 1734. - 30. IV. 1735.	19,0000	1,60			12,0000	3,50				36,1000
1. V. 1735. - 30. IV. 1736.	0,0000	0,00	0,0000	0,0000	0,0000			0,00		0,0000
1. V. - 1. VII. 1736.	15,0000				6,0000	0,42				21,4200
1. VIII. 1736. - 30. VII. 1737.	0,5000				12,0000					12,5000
1. VIII. 1737. - 30. VII. 1738.					12,0000					12,0000
1. VIII. 1738. - 30. VII. 1739.					5,0000					5,0000

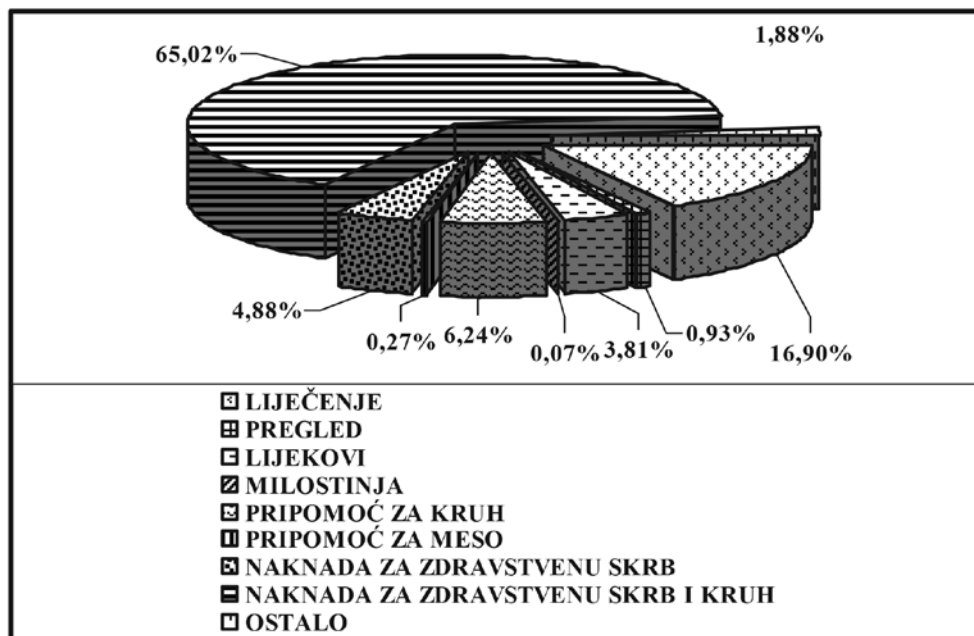
GODINA	LJJEČENJE	PREGLEDI	LJJEKOVI	MILOSTINJA	PRIPOMOĆ (KRUH)	PRIPOMOĆ (MESO)	NAKNADA ZA ZDRAVSTVENU SKRBB	NAKNADA ZA ZDRAVSTVENU SKRBI I KRUH	OSTALO	UKUPNO
1. VIII. 1739. - 30. VII. 1740.	19,2000	4,15			2,6667				11,00	37,0167
1. VIII. 1740. - 30. VII. 1741.					3,5000				14,00	17,5000
1. VIII. - 31. XII. 1741.					10,0000					10,0000
1742.			2,3500		12,0000		48,00			62,3500
1743.								60,0000	0,25	60,2500
1744.								40,0000		40,0000
1745.								30,0000		30,0000
1746.								65,0000		65,0000
1747.								60,0000		60,0000
1748.		4,00						60,0000		64,0000
1749.			0,5367					60,0000		60,5367
1750.	13,2667		0,6667					60,0000		73,9334
1751.							24,00	60,0000		84,0000
1752.			1,4000					60,0000	1,15	62,5500
1753.			3,8833					60,0000		63,8833
1754.								60,0000		60,0000
1755.			2,8667					50,0000		52,8667
1756.								60,0000		60,0000
1757.								60,0000		60,0000
1758.								60,0000		60,0000
1759.								55,0000		55,0000

Izvor: HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

Na valpovačkom vlastelinstvu utrošeno je tijekom tri i pol desetljeća 1.476 forinti i $43\frac{1}{3}$ denara za zdravstvenu skrb. Pritom je glavčina novca utrošena na naknadu za zdravstvenu skrb i kruh. Tu su naknadu ranarnici primali od 1742. godine. Doda li se spomenutoj stavci samo naknada za zdravstvenu skrb, pripomoć za kruh i pripomoć za meso, dobije se da je tijekom tri i pol desetljeća za tu naknadu ranarnicima bilo isplaćeno gotovo $\frac{3}{4}$ svih troškova za pružanje zdravstvene skr-

bi. Pritom je ranarnik primao 4 forinte mjesečno naknade za zdravstvenu skrb i 1 forintu mjesečno naknade za kruh ili ukupno 5 forinti mjesečno, odnosno 60 forinti godišnje. Osim navedenoga iznosa povremeno su ranarnici primali i naknade za obavljanje pojedinih zdravstvenih tretmana.³⁶

Grafikon 1. Struktura troškova zdravstvene skrbi na valpovačkom vlastelinstvu od 1724. do 1759. godine

Izvor: HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

Nažalost, iz knjiga prihoda i rashoda nije jasno koje su aktivnosti ranarnika financirane iz vlastelinske blagajne nakon 1742. godine. Naime, u knjigama su rijetko navedeni zdravstveni tretmani korisnika zdravstvene skrbi. U dosadašnjim istraživanjima nisam uspio pronaći akt odnosno ugovor između vlastelinskoga upravitelja odnosno vlasnika posjeda i ranarnika o njegovoj obvezi prema vlastelinstvu. Ranarnici su vjerojatno bili obvezni za mjesečni iznos od 5 forinti odraditi određene aktivnosti, koje nam na današnjem stupnju istraženosti nisu poznate. Prema zapisima, ranarnici su za posebne zdravstvene tretmane primali dodatne financijske iznose.

³⁶ HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

Oblici zdravstvene skrbi

Voditelji knjiga prihoda i rashoda unosili su do kraja četvrtoga desetljeća 18. stoljeća podatke o oblicima zdravstvenih tretmana, a tijekom petoga i šestoga desetljeća rijetko, pa je od početka petoga desetljeća otežano utvrditi vrste zdravstvene skrbi koju su korisnicima pružali ranarnici. Naime, tijekom petoga desetljeća moguće je na temelju podataka iz knjiga prihoda i rashoda iz 1748., 1750. i 1751. utvrditi oblike zdravstvene skrbi.³⁷

Među zapisima u knjigama prihoda i rashoda nažalost nema podataka o oblicima organizacije zdravstvene skrbi na vlastelinstvu. Među pružateljima zdravstvene skrbi uglavnom se spominju ranarnici, samo financijske godine 1728./1729. navodi se neimenovani osječki liječnik (*Doctor*), a 1749. spominje se liječnik koji je za vlastelinstvo donio iz ljekarne nepoznati preparat. U zapisu iz 1749. i 1750. nije navedeno gdje je bila smještena ljekarna u kojoj je vlastelinstvo nabavljalo nepoznate preparate. Međutim, u zapisu iz 1755. navedeno je da je nepoznati preparat nabavljen u osječkoj ljekarni.³⁸ S obzirom na oskudnost zapisa u knjigama prihoda i rashoda, nije moguće detaljnije prikazati organizaciju zdravstvene skrbi na vlastelinstvu.

Na temelju podataka iz prvih petnaestak godina postojanja vlastelinstva moguće je utvrditi vrste zdravstvene skrbi na vlastelinstvu. Iz navedenih zapisa vidi se da su ranarnici obavljali pregled (*Visitirung*) i liječenje (*Hailungen*, *Chur* ili *Kur*) korisnika zdravstvene skrbi. Pritom nije moguće odrediti što su voditelji knjiga prihoda i rashoda podrazumijevali pod pojedinima od navedenih zdravstvenih tretmana. Naime, na temelju isplaćenih novčanih iznosa za pojedine oblike zdravstvene skrbi može se zaključiti da su postojale znatne razlike unutar iste vrste zdravstvene skrbi. Primjerice, za uslugu liječenja bilo je isplaćeno između 1 i 24 forinte, a za pregled između 2 i 4 forinte. Usto je vlastelinstvo za nepoznati oblik zdravstvene skrbi platilo ranarniku između 0,5 i 14 forinti.³⁹

S obzirom na to da ranarnici nisu bili liječnici, nisu smjeli liječiti osobe kojima je trebala zdravstvena skrb, pa se može postaviti pitanje što su voditelji knjiga prihoda i rashoda podrazumijevali pod liječenjem. Ako se pomnije udubimo u zapise, možemo utvrditi da je primjerice financijske godine 1733./1734. vlastelinstvo ranarniku platilo 22 forinte za liječenje nastrojenog seljaka iz Novaka (žrtva pripadnika hajdučke družine), a financijske godine 1724./1725. plaćene su 3 forinte za liječenje ozeblina koje su dvavlastelinska podanika zadobila tijekom marša dvaju bataljuna Pálffyjeve pukovnije. Ranarnik je sigurno pružio određeni

³⁷ HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 111-115, kut. 9, spis br. 246-250, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 261-264, kut. 12, spis br. 269-287.

³⁸ HR-DAOS-476-AV, kut. 4, spis br. 112, kut. 12, spis br. 282-283.

³⁹ HR-DAOS-476-AV, kut. 9, spis br. 247, 249, kut. 10, spis br. 252-255, kut. 11, spis br. 262-264, kut. 12, spis br. 269, 272, 281 i 283.

oblik liječenja i nastrijeljenom seljaku, kao i podanicima s ozeblinama. Isto vrijedi i u slučaju supruge vlastelinskoga podanika iz Novaka koja je zadobila opekotine prilikom napada hajdučke družine. Vlastelinski službenik unio je 1750. u knjigu prihoda i rashoda da je tadašnji ranarnik Ferdinand Prackh primio za dvadesetodnevno liječenje ozljede ramena vlastelinskoga lovca 13 forinti i $26\frac{2}{3}$ denara, a sljedeće godine osječki je ranarnik primio 24 forinte za amputaciju podanikove noge.⁴⁰ Vjerojatno se radilo o ozbiljnijoj ozljedi s obzirom na vrijeme koje je ranarnik potrošio za lovčevu liječenje, kao što se ozbiljnom ozljedom može smatrati i ona korisnika kojem je amputirana noga. Nažalost, oba su zapisa vrlo kratka i ne obiluju podacima, pa nije moguće donijeti utemeljeniji zaključak o ozbiljnosti lovčeve i podanikove ozljede, odnosno njihove dijagnoze. Sigurno je osječki ranarnik koji je izveo amputaciju morao obaviti određene pripreme aktivnosti prije zahvata, za što je sigurno morao imati određena znanja. Također treba imati na umu da je ozljeda toga podanika sigurno morala biti ozbiljna jer pretpostavljam da ranarnik ne bi ni izveo takav zahvat bez potrebe.

Na temelju zapisa u knjigama prihoda i rashoda nije moguće preciznije utvrditi što je točno bilo plaćeno iz vlastelinske blagajne kad je primjerice u pitanju liječenje ili pregled korisnika zdravstvene skrbi. Financijske godine 1724./1725. iz vlastelinske blagajne plaćeno je tadašnjem ranarniku za liječenje nepoznatoga vlastelinskog podanika 7,90 forinti, a nekoliko godina kasnije (1728./1729.) 20 forinti. Isto tako postoji razlika između pregleda korisnika zdravstvene skrbi: primjerice, financijske godine 1729./1730. bilo je za pregled plaćeno između 2 i 4,15 forinti. Naime, ranarnik je tada za pregled pokojnika primio 2 forinte, a za pregled živoga bolesnika 4,15 forinti.⁴¹ Pregled pokojnika vjerojatno je podrazumijevao aktivnosti koje u današnje vrijeme obavlja mrtvozornik, drugim riječima ranarnik je vjerojatno utvrđivao je li pokojnik stvarno mrtav te određivao uzrok smrti, odnosno je li pokojnik preminuo prirodnom ili nasilnom smrću.

Ono što se s velikom sigurnošću može tvrditi jest da tadašnji ranarnik nije bio medicinski obrazovana osoba. Međutim, može se isto tako pretpostaviti da je sigurno posjedovao određena znanja ili kompetencije koje su mu omogućavale pomaganje odnosno uvjetno rečeno liječenje lokalnih stanovnika, podanika ili vlastelinskih službenika, tj. svih kojima je bila potrebna zdravstvena skrb. Sigurno je takvih osoba svake godine bilo na valpovačkom, ali i na drugim slavonskim vlastelinstvima. Koja su to znanja odnosno kompetencije koje su tadašnji lokalni ranarnici mogli imati? Možemo samo pretpostaviti da je ranarnik koji je sanirao rane zadobivene u sukobu s hajdučkim družinama, opekotine, ozeblina, ili izvodio amputacije ekstremiteta morao imati određena znanja da bi mogao obaviti te aktivnosti. U knjigama prihoda i rashoda nije zabilježen ishod njihove zdravstvene skrbi. Sigurno je bilo i uspješnih tretmana, kao što je slučaj s ranarnikom

⁴⁰ HR-DAOS-476-AV, kut. 9, spis br. 250, kut. 11, spis br. 264, kut. 12, spis br. 283.

⁴¹ HR-DAOS-476-AV, kut. 10, spis br. 254-255, kut. 11, spis br. 264.

Lorenzom Nickloschem, kojem korisnik njegovih usluga nije bio spreman platiti 24 forinte za uslugu, pa ga je ranarnik tužio⁴², što znači da je njegov tretman bio uspješan.

Zaključak

Valpovačko vlastelinstvo stvoreno je posljednjega dana prve godine trećega desetljeća 18. stoljeća. U trenutku preuzimanja posjeda novi vlasnik, Petar II. Antun Hillebrand von Prandau, sigurno je bio upoznat s aktivnostima kralja Karla III. na organiziranju sanitarnoga kordona duž granice s Osmanskim Carstvom da bi se spriječilo širenje epidemije kuge te je nastojao u skladu s nastojanjima centralnih državnih vlasti unaprijediti novostečeno vlastelinstvo.

Valpovačko vlastelinstvo, odnosno njegova uprava započela je, prema knjigama prihoda i rashoda, vrlo brzo po stvaranju vlastelinstva podmirivati troškove zdravstvene skrbi na posjedu. Premda u fondu vlastelinstva nisam pronašao naredbu novoga vlasnika o uređenju zdravstvene službe na posjedu, može se pretpostaviti da je odobravao podmirivanje troškova zdravstvene skrbi iz vlastelinske blagajne jer je među vlastelinskim troškovima odobravao i te troškove. Tijekom tri i pol desetljeća 18. stoljeća na valpovačkom vlastelinstvu utrošeno je za zdravstvenu skrb oko 1.476 forinti. Vlastelinstvo je troškove zdravstvene skrbi financiralo do kraja četvrtoga desetljeća, a od 1742. isplaćivalo je ranarnicima 5 forinti mjesečno za zdravstvenu skrb dodatno plaćalo pojedine zdravstvene tretmane kao što su liječenje ili amputacija ekstremiteta. Osim toga podmirivalo je ranarnicima i troškove nabave nepoznatih pripravaka u ljekarnama, a jedanput i lijeka za stoku.

Tri i pol desetljeća na vlastelinstvu su djelovali samo ranarnici, a tijekom analiziranoga razdoblja na posjedu nije bilo liječnika, što je razumljivo jer je u cijeloj komorskoj Slavoniji u prvih šest desetljeća 18. stoljeća bilo malo liječnika i zdravstvenoga osoblja. Na vlastelinstvu su djelovali domaći ranarnici, ranarnici iz Osijeka, ali i ranarnici iz nepoznatih lokacija.

Vlastelinstvo je financiralo pružanje zdravstvene skrbi vlastelinskim službenicima i podanicima te redovniku (franjevcu). Zanimljivo je da je vlastelinstvo financiralo troškove zdravstvene skrbi vlastelinskim podanicima. Plaćalo je troškove zdravstvene skrbi za vlastelinske podanike žrtve hajdučkih prepada, ali i vlastelinske službenike koji su bili ozlijeđeni u borbi s pripadnicima hajdučkih družina ili pri obavljanju različitih aktivnosti na vlastelinstvu. Iz vlastelinske blagajne podmirivani su i troškovi zdravstvene skrbi podanicima koji su se ozlijedili pri obavljanju poljoprivrednih radova, ali i drugih obveza na posjedu.

---

⁴² Firinger, „Osječki Magistrat”, 57-58; Sršan, *Zapisnik općine Osijek*, 39-40; Atalić, Fatović-Ferenčić, „Između brijanja i bolnice”, 369.

Neobjavljeni izvori

Austrija – Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hoffkammer Archiv, Beč – fond Vermischte Ungarische Gegenstände.

Hrvatska – Državni arhiv u Osijeku – fond 476 – Valpovačko vlastelinstvo – Acta Viennensia (HR-DAOS-476-AV).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 22 – Acta urbarialia et conscriptiones bonorum (HR-HDA-22-AUCB).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 33 – Virovitička županija (HR-HDA-33-VŽ).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 1450 – Zbirka mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koji se odnose na Hrvatsku.

Mađarska – Magyar Nemzeti Levéltár, Budimpešta – fond E-156 – Acta urbarialia et conscriptiones bonorum.

Objavljeni izvori i literatura

Atalić, Bruno; **Fatović-Ferenčić**, Stella. „Između brijačnice i bolnice: Uloga kirurga-ranarnika u Osijeku u razdoblju od 1687. do 1746. godine”. *Liječnički vjesnik* 129 (2007), vol. 10-11: 367-370.

Firinger, Kamilo. „Osječki Magistat ograničuje god. 1746. rad brijača i kirurga”. U: *Dr. Kamilo Firinger: arhivist i povjesničar. Odabrani radovi dr. Kamila Firingera. Priopćenja sa Stručno-znanstvenog skupa Dr. Kamilo Firinger – Život i djelo, Osijek, 19. svibnja 1995.*, uredio Mladen Radić, 56-60. Osijek: Muzej Slavonije; Državni arhiv, 2005.

Horbec, Ivana. *Zdravlje naroda – bogatstvo države. Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2015.

Karaman, Igor. „Historijat slavonskih vlastelinstava do sredine 18. stoljeća (‘Slavonski katastar’ P. I. Passardyja)”. *Arhivski vjesnik* XVI (1973): 123-157.

Karaman, Igor. „Sumarni katastar veleposjeda u Slavoniji od 18. do 20. stoljeća”. *Radovi Centra za organizaciju naučnoistraživačkog rada u Vinkovcima* 2 (1973): 167-210.

Karaman, Igor. *Valpovačko vlastelinstvo: ekonomsko-historijska analiza*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962.

Kolar-Dimitrijević, Mira. „Uloga njemačkih veleposjeda u Slavoniji”. U: *Skriptive biografije nekih Nijemaca i Austrijanaca u Hrvatskoj 19. i 20. stoljeća*, ure-

dila Renata Trišler, 25-43. Zagreb: Njemačka narodnosna zajednica – Zemaljska udruuga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, 2001.

Mažuran, Ive. *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine i njihova ekonomska podloga.* Radovi Zavoda za znanstveni rad u Osijeku Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 6. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1993.

Mažuran, Ive. *Valpovo: sedam stoljeća znakovite prošlosti.* Valpovo; Osijek: Poglarstvo grada Valpova; Matica hrvatska, Ogranak; Grafika, 2004.

Perći, Ljerka. „Valpovačka župna crkva i dvorska kapelica između 1722. i 1736.“. *Scrinia Slavonica* 9 (2009): 99-124.

Perći, Ljerka. „Valpovačko vlastelinstvo i valpovačka mostarina 1731. – 1737.“. *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 168-196.

Perći, Ljerka. „Valpovačko vlastelinstvo na početku uprave baruna P. A. Hillepranda“. *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* 24 (2008): 75-96.

Skenderović, Robert. „Kuga u Požegi i Požeškoj kotlini 1739. godine“. *Scrinia Slavonica* 3 (2003): 157-170.

Skenderović, Robert. „Sanitarni kordon na Savi i začetci javnog zdravstva u Slavoniji“. U: *Rijeka Sava u povijesti. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Slavanskom Brodu 18-19. listopada 2013.*, uredio Branko Ostajmer, 315-327. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2015.

Skenderović, Robert. „Zdravstvene reforme Marije Terezije u slavanskom Provincijalu i *Generale normativum sanitatis* iz 1770.“. *Scrinia Slavonica* 5 (2005): 115-143.

Skenderović, Robert. „Epidemija kuge u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji krajem 17. i početkom 18. stoljeća kao povod za početak organiziranja javnozdravstvenoga sustava“. *Povijesni prilozi* 40 (2021), br. 60: 77-96.

Sršan, Stjepan, prir. *Zapisnik općine Osijek – Tvrđa od 1745. do 1770. godine.* Građa za historiju Osijeka i Slavonije 6. Osijek: Sveučilište u Osijeku; Historijski arhiv u Osijeku, 1987.

Sršan, Stjepan, prir. *Zemljišna knjiga grada Osijeka (Tvrđa) 1687. – 1821. godine = Grundbuch der Stadt Osijek.* Osijek: Hrvatsko-njemačko društvo Zagreb, Podružnica Osijek; Povijesni arhiv Osijek, 1995.

Valentić, Mirko. „Bitne odrednice razvoja Sanitarnog kordona u hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini“. U: *Sanitarni kordon nekad i danas. Zbornik radova simpozija održanog u povodu 250-te obljetnice Sanitarnog kordona – Zadar, 26. do 28. listopada 1978.*, uredio Janko Vodopija, 17-26. Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske; Zavod za zaštitu zdravlja grada Zagreba, 1978.

Vrbanus, Milan. „Doprinos vlastelinskih obitelji Hilleprand von Prandau i von Normann-Ehrenfels društvenom, gospodarskom i kulturnom razvoju Valpovačkog vlastelinstva od osnutka vlastelinstva do sredine 20. stoljeća”. U: *Valpovački vlastelini Prandau-Normann. Katalog izložbe*, uredili Danijel Jelaš et al., 13-20. Osijek; Valpovo: Muzej likovnih umjetnosti; Državni arhiv u Osijeku; Muzej Slavonije; Ustanova za kulturne djelatnosti „Ante Evetović-Miroljub”; Muzej Valpovštine, 2018.

Milan Vrbanus *

Healthcare on the Valpovo Manor during the First Decades of Its Existence (1724-1759)

Summary

Income and expenditure books were kept on the Valpovo manor, which the paper analyzes for the period from the fiscal year of 1724/25 until 1759. In those years, the income and expenditure ledgers also included data on the financing of healthcare on the estate. For three and a half decades, the activities of local surgeons, as well as those from Osijek and other, unknown locations were financed from the manor treasury. For 35 years there were no surgeons on the manor. The manor covered the costs of healthcare for its officials, as well as its subjects and the local friars. People were often injured during brigand raids or while performing various services on the estate, but the manor even covered the costs of curing those injured while performing agricultural work on their own land, or on allodial farms.

Keywords: Valpovo manor, surgeons, healthcare

---

* Milan Vrbanus, Croatian Institute of History, Department for the History of Slavonia, Syrmia and Baranya, Ante Starčevića 8, 35 000 Slavonski Brod, Croatia, E-mail: mvrbanus@isp.hr